

ραν, διὰ τί νὰ ἐξορισθῇ τοιαύτη μεταβολὴ ἀπὸ τῆς τέχνης τὴν ἐπικράτειαν; Προσέτι ἐκ τῆς ἀντιθέτου ταύτης μεταβολῆς ἐπιτείνεται μᾶλλον τοῦ τραγικοῦ ἢ δυνάμεις. Ὅπως ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, εἶναι ἀναντιρρήτου, ὅτι ἡ τραγικοῦ μὲ τὸ κωμικὸν σύναψις ἀπαιτεῖ μεγάλην κρίσιν καὶ ἐπιτηδειότητα τοῦ τεχνίτου διὰ τὰ μὴ καμῆ πράγματα ἐναντία τοῦ σκοποῦ του. Πάντη διάφορος εἶναι ἡ δευτέρα σύναψις, ἣτις ὑπὸ τῶν παλαιῶν ὀνομάζετο καὶ Ἰλαροτραγωδία· αὕτη εἶναι τοῦ τραγικοῦ εἰς τὸ κωμικὸν μετουσίωσις, νὰ εἶπω οὕτω, τὴν ὁποίαν ἐνεργεῖ τὸ κωμικὸν πνεῦμα, καθὼς τὰ ζωικὰ σώματα μετουσιόουσιν εἰς ἑαυτὰ τὰς ὁποίας εἰσδέχονται ἔξωθεν τροφάς. Τραγικοκωμικὴ εἶναι κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην σημασίαν ἡ βατραχομουμαχία τοῦ Ὀμήρου, καὶ πολλὰ φλυακισμένα ὀνομαζόμενα ποιήματα, τῶν ὁποίων τὸ κωμικὸν βᾶσιν ἔχει τὴν εἰρωνείαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

Περὶ Αἰσθηματικῆς κρίσεως.

ΡΘ΄.

Ἡ^c περὶ τοῦ καλοῦ καὶ ὑψηλοῦ καὶ τῶν μὲ ταῦτα συγγενῶν κρίσις δὲν προέρχεται ἀπὸ ἰδέας, οὐ δ' ἀπὸ τὰ δι' αὐτῶν προσδιοριζόμενα γνωστὰ αντικείμενα, ἀλλ' ἀπὸ αἰσθήματα χαρᾶς ἢ λύπης, ἧγουν ἀπὸ τὸν τύπον, τὸν ὁποῖον κάμνει τὸ ἀντικείμενον εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παρατηρητοῦ· καὶ διὰ τοῦτο εἶναι κρίσις ἐκ τῶν ὑπέρων· διότι εἶναι τῶν ἀδυνάτων νὰ κρίνη τις πράγματα καλὰ καὶ ὑψηλὰ, ἐὰν δὲν προσπέσωσιν εἰς τὰς αἰ-

σθήσεις τοῦ κρίνοντος· καὶ διὰ τοῦτο δὲν δυνάμεθα νὰ πείσω-
 μεν τινὰ μὲ λόγον, ὅτι εἶναι τι καλὸν ἢ ὑψηλόν, εἰ δὲν τοῦ-
 τὸ καθυποβάλωμεν εἰς τὰς αἰσθήσεις· ἀλλ' ὅμως ἀπαιτεῖται
 εἰς τὴν κρίσιν ταύτην ὑψηλοτέρα τις ἐνέργεια τῆς ψυχῆς, διὰ
 νὰ ἐκλαμβάνῃ τὴν κρίσιν καθολικὴν καὶ ἀναγκαίαν, μ' ὅλον
 ὅτι λογικῶς δὲν δύναται νὰ τὴν ἀποδείξῃ τοιαύτην.

ΡΙ'. Ἐκ τούτου γίνεται φανερόν, Διὰ τί ζητοῦμεν ἀπὸ
 πάντα νὰ κρίνῃ καλὸν καὶ ὑψηλόν ὅ,τι κρίνομεν ἡμεῖς τοιοῦ-
 τον, καὶ ἀποδίδομεν εἰς τὸ κάλλος ἰσχύν, μὲ τὴν ὁποίαν
 ἐφελκύνει τὰς ἀπάντων καρδίας, καὶ ἐκλαμβάνομεν ὡς μέγα
 ἐλάττωμα ἀνθρώπων τινῶν, οἵτινες στεροῦνται ταύτην τὴν
 αἰσθησιν.

ΡΙΑ'. Ἐντεῦθεν δὲ διακρίνεται ἡ ἐκ τοῦ καλοῦ καὶ ὑψη-
 λοῦ εὐαρέστησις ἀπὸ τὴν ἐκ τοῦ ἠδέος καὶ ὠφελίμου, ἥτις εἶ-
 ναι μερικὴ καὶ κατὰ συμβεβηκὸς, κρεμαμένη ἀπὸ μεταβλη-
 τοὺς προσδιορισμοὺς μερικῶν ὑποκειμένων, εἰς τὰ ὅποια συν-
 ἔβη νὰ προσπέσῃ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο ἠδὺ ἢ ὠφέλιμον (ΙΕ'. Σημ.).
 Διὰ τοῦτο ὄχι μόνον δὲν ζητοῦμεν, ἀλλὰ καὶ εὐχαριστοῦμε-
 θα, εἰ ἄλλοι δὲν τὰ αἰσθάνονται τοιαῦτα.

ΡΙΒ'. Ἡ τοῦ καλοῦ καὶ ὑψηλοῦ εὐαρέστησις εἶναι ἀπο-
 δείξεως ἀνεπίδεκτος· διότι ἀπόδειξις ἐμφίλοχωρεῖ ἐκεῖ μόνον
 ὅπου εἶναι δυνατόν νὰ συμπερανθῇ τι ἐξ ἀρχῶν (Λογικ. ΣΝΖ'.
 κ. ε. ξ.), τὸ ὁποῖον βέβαια δὲν γίνεται εἰς εὐφρόσυνον αἰσθη-
 μα διεγερθὲν ἐξ ἀντιλήψεως. Ὅπου δὲ ἀπόδειξις δὲν γίνεται
 οὐδὲ βία πληροφορήσεως εἶναι δυνατὴ· ἡ εὐαρέστησις λοιπὸν
 δὲν προστάζεται εἰς κανένα· εἶναι ἐλευθέρη. Ἐπειδὴ δὲ ἡ
 αἰσθηματικὴ κρίσις κρέμαται ἀπὸ ταύτην τὴν εὐαρέστησιν, εἶ-
 ναι καὶ αὕτη ἀναπόδεικτος καὶ ἀβίαστος, καὶ ἐμπορεῖ καὶ πε-
 ρὶ αὐτῆς νὰ ῥηθῇ τὸ λατινικόν, De gustu non est dis-

putandum. Ἡ καθολικότης λοιπὸν καὶ ἡ ἀναγκαιότης τῆς αἰσθηματικῆς κρίσεως εἶναι μόνον ἐκ τοῦ ὑποκειμένου, καὶ ἡ μετάδοσις τῆς ἐκ τοῦ καλοῦ εὐαρεσθήσεως γίνεται μόνον διὰ πραγματικῆς δεύξεως· μεσολαβεῖ δὲ κάποτε καὶ λόγος χρησιμεύων μόνον εἰς τὸ νὰ κάμῃ προσεκτικὸν τὸν, ὅς τις ζητεῖ νὰ μάθῃ τῆς εὐαρεσθήσεως τὸ πάθημα.

Σημειώσεις. Δραματικὰ ποιήματα ἀρέσκουν συχνόκις πλέον διδασκόμενα εἰς τὴν σκηνὴν, παρὰ ἀναγνωσκόμενα εἰς τὸ βιβλίον· ἄλλων δὲ ἡ εὐαρέστησις γίνεται ἐκ μόνης τῆς ἀναγνώσεως· ἡ δὲ λόγος τούτου εἶναι, ἔτι ἔμπροσθεν τῆς σκηνῆς διεγείρεται ἄλλως ἢ αἰσθησις, καὶ ἄλλως εἰς τὴν ἀνάγνωσιν. Ἐπειδὴ λοιπὸν τὰ δραματικὰ ποιήματα εἶναι ὡς τὴν σκηνὴν διωρισμένα, πρέπει κρῖναι νὰ μὴ νὰ κρίνῃ, πρὶν εἶδῃ τὴν παράστασιν των, καὶ μάλιστα κατὰ πάντα ἐπιχειρῶς γινομένην. Ἐρχοῦ καὶ ἴδε! λέγει ὁ δραματικὸς ποιητὴς πρὸς τὸν κριτὴν του. Καταλαμβάνεται δὲ ἐκ τούτων διὰ τὴν ἡ κρίσις τῶν παλαιῶν δραματικῶν ποιημάτων γίνεται δύσκολος καὶ διέφορος ἀπὸ τῶν τῶν νεωτέρων· οἷον τὰ νεώτερα καὶ μόνον ἀναγνωσκόμενα ἐμποροῦν νὰ κρῖθουν ὑποτιθέμενα διὰ τῆς φαντασίας, ἔτι παριστάνονται εἰς τὸ θέατρον· ἀλλὰ τὰ Ἑλληνικα, μ' ὅλην τὴν δραματικὴν φαντασίαν μας ἐμποροῦν νὰ φανῶσιν ἀτελεῖ, ἐπειδὴ δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς τὰ παλαιὰ θέατρα, οὐδὲ τὸν τρόπον τῆς τῶν δραμάτων παραστάσεως· εἰάν δὲ διὰ τῆς φαντασίας βάλωμεν παλαιὸν ποιήμα εἰς νεώτερον θέατρον, τοῦτο μόνον ἀρκεῖ νὰ τοῦ φείρῃ μὲγα μέρος τῆς ἀξίας.

ΡΙΓ'. Εἶναι λοιπὸν ἡ περὶ τοῦ καλοῦ καὶ ὑψηλοῦ κρίσις αἰσθηματικὴ· καὶ διαφέρει ἀπὸ τὴν λογικὴν καὶ γνωστικὴν· καὶ ὁ ἄνθρωπος, εἰάν δύναται νὰ κρίνῃ περὶ τῶν αἰσθηματικῶς εὐαρεστούντων, λέγεται ἄνθρωπος μὲ αἴσθησιν· καὶ ἐπειδὴ ἡ κρίσις αὕτη ἀπαιτεῖ ὑψηλοτέραν τῆς ψυχῆς ἐνέργειαν, συμπεραίνεται, ὅτι δὲν εἶναι μέτοχοι ταύτης ὅλοι οἱ ἄνθρωποι. Πολὺ πλέον στεροῦνται τὴν αἴσθησιν ταύτην τὰ ἄλογα κτήνη, τὰ ὅποια ὄχι μόνον πρὸς τὸ καλὸν καὶ τὸ ὑψηλὸν ἀδιαφοροῦσιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς πρὸς τὸ θῆλυ συνουσίας των δὲν κάμνουν καμμίαν ἐκλογὴν εὐμορφίας, οὐδὲ τὸ ἴδιον ἐαυτῶν σῶμα προσπαθοῦν ποτὲ νὰ καλλύνωσιν.

ΡΙΔ'. Ἡ αἰσθηματικὴ κρίσις εἶναι μέντις διαβατικὴ· εἶναι δέτις ἄλλη ἐμπειρικὴ· καὶ ἡ μὲν πρώτη εἶναι ἡ ἀρχικὴ δύναμις τῆς κρίσεως τοῦ καλοῦ καὶ ὑψηλοῦ, ἡ γουν ἡ δεξιότης τῆς ἐκ τοῦ κάλλους καὶ ὕψους εὐαρεσθήσεως· ἡ δὲ δευτέρα εἶναι ἐνέργεια τῆς κρίσεως τοῦ καλοῦ καὶ ὑψηλοῦ, ἡτις ἀναφαίνεται διάφορος εἰς διάφορα ὑποκείμενα περὶ διαφορῶν ἀντικειμένων, ἐπειδὴ κρέματα ἀπὸ ἐμπειρικὰ διδόμενα, τὰ ὅποια εἰς διάφορα ὑποκείμενα ἐμποροῦν νὰ παραλλάσσουν ἐπ' ἀπειρον. Διὰ τοῦτο ἡ δεξιότης τῆς εἰς τὸ καλὸν καὶ ὑψηλὸν εὐαρεσθήσεως ἄλλοῦ μὲν εἶναι δραστικωτέρα, ἄλλοῦ δὲ ἀδρανεστερα. Ἡ Αἰσθηματικὴ λοιπὸν κρίσις ἔχει χρεῖαν καλλιέργειας καὶ ἀσκήσεως.

ΡΙΕ'. Ἄνθρωποι πάντῃ ἀναίσθητοι, ἡ γουν στερημένοι δι' ὅλου τὴν αἰσθηματικὴν κρίσιν, δὲν ὑπάρχουν εἰς τὸν κόσμον· διότι ἔχνη τῆς ἐκ τοῦ καλοῦ εὐαρεσθήσεως εὐρίσκονται καὶ εἰς τοὺς ὠμοτάτους ἀνθρώπους· καὶ οἱ ἄγριοι προσπαθοῦν νὰ καλλύνωσι τὸ σῶμα τῶν μὲ γελοῖα διὰ τοὺς πολιτισμένους ἀνθρώπους μέσα· καὶ τὰς μικράς τῶν καλύβας διατάττουσιν ὅπως εἰς τὸ εὐπρεπέστερον· ἀλλ' ὅμως δὲν ἀρνούμεθα, ὅτι ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι, τῶν ὁποίων ἡ αἴσθησις εἶναι τόσον ἀσθενὴς καὶ ἀμβλεῖα, ὥστε ἐμπορεῖτις νὰ τοὺς ὀνομάσῃ ἀναίσθητους· εἶναι δὲ καί τινες, οἵτινες παντάπασι δὲν ἀρέσκονται εἰς εἶδη τινα τοῦ καλοῦ, φέρ' εἰπεῖν, τῆς μουσικῆς, ἴσως, διότι τὸ αὐτίον τῶν, τὸ ὄργανον ταύτης τῆς εὐαρεσθήσεως, δὲν ἔχει τὴν ἀπαιτουμένην φυσικὴν τελειότητα.

ΡΙΖ'. Ἐὰν ἄρα πᾶς ἄνθρωπος ἔχει τὴν αἰσθηματικὴν κρίσιν κατὰ τὴν διαβατικὴν σημασίαν, ἀλλὰ πᾶς δὲν τὴν ἔχει κατὰ τὴν ἐμπειρικὴν· καὶ κατὰ τοῦτο ὀνομάζεται ἀναίσθητος ἄνθρωπος, ὅστις κατὰ τὴν ἀτομικὴν του καταστάσιν

εἶναι ἡ γενικὴ ἢ ἐν γένει ἀναπτύξις τῶν ἐν τῇ ψυχῇ καὶ ἐν τῷ εὐαρεστέει· ἡ ἀναλογία τῶν ψυχικῶν δυνάμεων, αἵτινες ἀντιλαμβάνονται τὸ καλὸν καὶ ὑψηλόν, καὶ ἡ κατάστασις τῶν εἰς τοῦτο συνεργούντων ὀργάνων εἶναι κατὰ συμβεβηκὸς εἰς τὸν ἄνθρωπον τοῦτον οὕτω διατεθειμένα, ὥστε τὸ καλὸν καὶ τὸ ὑψηλόν, ἢ εἶδη τούτων τινὰ, δὲν κάμνουν κἀνένα τύπου εἰς τὴν ψυχὴν του, ἢ κἄν δὲν κάμνουν τὸν ἀπαιτούμενον. Κατὰ δὲ ταύτην τὴν σημασίαν νήπια παιδιὰ, καὶ μωροὶ, καὶ μανθόμενοι, καὶ ἀπολίτιστοι καὶ κακοπολίτιστοι ἄνθρωποι εἶναι ἀναίσθητοι.

ΡΙΖ'. Ἡ Αἰσθηματικὴ λοιπὸν κρίσις, καθὼς καὶ πᾶσα ἀρχικὴ δύναμις τοῦ ἀνθρώπου, ἔχει χρεῖαν ἀναπτύξεως καὶ μορφώσεως· ἢ μὲ τὰς Μούσας καὶ Χόριτας συναναστροφῇ εἶναι τὸ ὁποῖον ἀνοίγει ταύτην τῆς εὐαρεστέσεως τὴν αἴσθησιν. Διὰ τοῦτο εὐλόγως διακρίνονται διάφορα αἰσθηματικῆς κρίσεως εἶδη· ἢ γουὺν ἄωρος, κακοπολίτιστος, πολιτισμένη, ὠρίμη, ὀξεῖα, μαλθακὴ, παράξενος αἰσθηματικὴ κρίσις· αὐταὶ δὲ καὶ αἱ κατ' ἔθνη διακρινόμεναι· οἶον, Ἑλληνικὴ, Ῥωμαία, Γερμανικὴ, Γαλλικὴ, Τουρκικὴ κτλ. ἀναφέρονται ὅλαι εἰς τὴν ἐμπειρικὴν αἰσθηματικὴν κρίσιν. Λεὶ τοῦ πολιτισμοῦ βαθμίδες, ἐπάνω τῶν ὁποίων στέκουν καὶ μερικοὶ ἄνθρωποι καὶ ἀλόκληρα ἔθνη, εἶναι διάφοροι ἐπ' ἄπειρον, καὶ δίδουν εἰς τὴν ἀτομικὴν ἢ ἐθνικὴν αἰσθηματικὴν κρίσιν ἄπειρον ποικιλίαν. Τοῦτο δὲ πρέπει νὰ νοῆται περὶ παντὸς ἐν γένει τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ· οὗτι, ἐπειδὴ αἱ ψυχικαὶ ἐνέργειαι συνέρχονται ἀκριβέστατα, καὶ ἀποτελοῦσιν ἐν ἀλληλένδετον ὅλον· διὰ τοῦτο ἡ ἀσκήσις τῆς αἰσθηματικῆς κρίσεως εἶναι μέρος τῆς γενικῆς ἀσκήσεως τοῦ πνεύματος, καὶ, καθὼς τοιαύτη, προσδιορίζεται ἀναγκαίως ὑπὸ ἐκείνης.

ΡΙΗ'. Ἐπί τῆς καὶ ὁ κατεργασίας τῆς γρίσεως τῶν πραγμάτων, ἢ ἡ λεγομένη *Moda*, ὡς ἐπικρατούσα συνήθεια ὄλων σχεδόν τῶν πολιτισμένων ἔθνων, μεταβάλλει πολὺ τὴν αἰσθηματικὴν κρίσιν, ἔχομεν καθημερινὰ μὰ Δία παραδείγματα, ἐνῶ πολλάκις διὰ τοῦτον καὶ μόνου ἐκλαμβάνομεν καλὰ ἢ αἰσχροῦ πολυτάτα ἀδιάφορα ἢ καὶ ἐναντία πράγματα. Τί θαυμαστόν λοιπὸν εἶναι, ἐὰν ἡ αἰσθηματικὴ κρίσις εἴηαι τόσον μεταβλητὴ, καὶ ἐπομένως τόσον ἀπατηλὴ; Διὰ τοῦτο τὴν διαιρούσι πάλιν εὐλόγως εἰς ἀληθινὴν ἢ γνησίαν, καὶ εἰς ψευθεὴν ἢ νοθευμένην· ἀλλὰ Τίς εἶναι ἡ μία, καὶ Τίς ἡ ἄλλη; πρέπει νὰ τὸ ἐξετάσωμεν ἐφεξῆς.

ΡΙΘ'. Ἡ αἰσθηματικὴ κρίσις, καθὸ μὲν διαβατικὴ (ΡΙΔ'), εἶναι γενικὸς χαρακτήρ παντὸς ἀνθρώπου· καθὸ δὲ ἐμπειρικὴ, κρεμαμένη ἀπὸ παθήματα χαρᾶς ἢ λύπης (ΡΘ'), δὲν εἶναι καθενὸς ἰδίᾳ, ἀλλὰ μόνων τῶν καλλιεργημένων ψυχῶν. Διὰ τοῦτο καθολικὸς μὲν τῆς αἰσθηματικῆς κρίσεως ἐκ τῶν ἀντικειμένων κανῶν, διὰ τοῦ ὁποίου ὡς καθολικοῦ κριτηρίου νὰ προσδιορίζεται ἐκ τῶν προτέρων τὸ καλὸν καὶ ὑψηλόν, δὲν ὑπάρχει. Κριτικὴ δὲ τῶν κατ' αἴσθησιν ἀρεστῶν συναγμένη ἐξ ἐμπειρικῶν κανόνων περὶ τοῦ καλοῦ καὶ ὑψηλοῦ, ὑπάρχει ἀναμφιβόλως· διότι ἡ τέχνη μᾶς ἔδειξε διὰ τῶν πιστοτάτων τῆς ἱεροφαντῶν, εἰς τοὺς ὁποίους παρέδωκε τὰ μυστήριά της, πλῆθος ἀντικειμένων, τῶν ὁποίων ἡ αἰσθηματικὴ ἀξία ἐγνωρίσθη καθολικῶς. Ἐκ δὲ τούτων ὡς ἀρχετύπων δύναται νὰ πορισθῶσιν ἐμπειρικὰ κριτήρια καὶ κανόνες τοῦ κατ' αἴσθησιν εὐαρεστοῦντος. Πού δὲ ἐπιστηρίζεται ἡ τούτων δύναμις, πρέπει νὰ τὸ ἐξηγήσωμεν εὐκρινέστερα.

ΡΙΚ'. Ἐὰν ἡ αἰσθηματικὴ εὐαρέστησις ἀντικειμένου τινος εἶναι καθολικὴ, καὶ ἐπομένως ὅλοι (ἢ κοῦ οἱ πλεῖστοι) πα-

λιτσαμένοι ἄνθρωποι καὶ λαοὶ συμφωνοῦσιν εἰς τὴν περὶ τούτου κρίσιν των· εὐλόγως θυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι τὸ ἀντικείμενον τοῦτο εἶναι ἀνάλογον μὲ τοὺς ἀρχικοὺς νόμους τῆς αἰσθηματικῆς εὐαρεστίσεως, καὶ ἐπομένως ὅτι ἔχει ὑψηλὴν τινα αἰσθηματικὴν ἀξίαν καὶ τιμὴν. Διὰ τοῦτο ἀντικείμενα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐνυπάρχει τοῦτο τὸ καθολικόν, εἴαν καὶ ἐμπειρικόν, καὶ διὰ τοῦτο ὄχι ἀπταιστον κριτήριον τοῦ καλοῦ καὶ ὑψηλοῦ, ἐμποροῦν νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς ἀρχέτυπα καὶ παραδειγματικά καὶ κανονικά, ἐπειδὴ ὡς παραδείγματα τῆς αἰσθηματικῆς κρίσεως γίνονται κανόνες γενέσεως καὶ κρίσεως ἄλλων ὁμοειδῶν ἀντικειμένων. Διὰ τοῦτο κατέχουν καὶ τὸν πρῶτον τόπον, εἰς τὴν σειράν των κατ' αἴσθησιν εὐαρεστούντων.

PKA'. Ἡ συμφωνία τῶν πολλῶν ἔχει μέγα βάρος εἰς τὴν αἰσθηματικὴν κρίσιν· καὶ ὅσον πλειότερα ὑποκείμενα παθαίνονται ὁμοίως μὲ ἡμᾶς, καὶ ὅσον προκομμένεστεροι εἶναι οἱ συμπαθαίνόμενοι, τόσον εὐλογώτερα θυνάμεθα νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι τὸ αἴσθημά μας εἶναι γενικῶς ἀνθρώπινον, καὶ ἡ ἐπὶ τούτου θεμελιωμένη κρίσις μας εὐμοιρεῖ καθολικὴν δύναμιν. Ἐκ τούτων ἐξηγεῖται, Διὰ τί οἱ τεχνῖται θηρεύουσι καθ' ὑπερβολὴν τὴν γενικὴν εἰς τὰ ἔργα των εὐαρέστησιν, καὶ Διὰ τί δάκνουνται κατάκαρδα ἀπὸ τὸν φόγον καὶ μιᾶς μόνου φωνῆς μεταξὺ λαοῦ σοφοῦ καὶ πολιτισμένου. Ἐξεύρουσιν οὗτοι, ὅτι τὸ ἀληθῶς καλὸν ἀρέσκει εἰς καθένα, καὶ καλλονὴν τῶν ἔργων των δι' ἄλλου μέσου δὲν δύνανται νὰ δεῖξωσιν, εἰ μὴ διὰ τοῦ ἀρεστοῦ τύπου, τὸν ὁποῖον κάμνουσιν εἰς σοφὰς ψυχὰς.

PKB'. Ἡ καθολικὴ αὕτη εὐαρέστησις κυρίως δὲν εἶναι καθολικὴ, ἐπειδὴ εἶναι ἐμπειρικὴ, καὶ στηρίζεται εἰς ἐπαγωγικὸν συλλογισμόν, ὅς τις δὲν εἶναι πλήρης (Λογικ. Σ'): καὶ προσέτι ὑπάρχουσι μεταξὺ τῶν ὀνομαζομένων σοφῶν, οἱ οὗτοι

χαίρουσι νὰ κρίνωσι μέτριον ἢ ἄσημον ἢ καὶ ἄθλιον τὸ ὑπὸ τῶν ἄλλων καλὸν καὶ ὑψηλὸν κρινόμενον, ἴσως διὰ νὰ τιμήσωσι πλείωτερον ἑαυτοὺς καὶ τὰ ἔργα των· τοιοῦτοι εἶναι οἱ παροιμιχώμενοι Ζυῖλοι καὶ παλαιοὶ καὶ νεώτεροι· ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἦτο καθοδική, ὁ χαρακτήρ οὗτος δὲν εἶναι ἀπταιστος, ἐπειδὴ καὶ αὕτη ἡ αἰσθηματικὴ κρίσις εἶναι μεταβλητὴ καὶ ἀπατηλὴ, καὶ ἔμπορεῖ νὰ ἐπικρατήσῃ πολὺν χρόνον ψευδῆς καὶ νοθευμένη αἰσθησις (ΡΙΖ', ΡΙΗ').

ΡΗΓ'. Καὶ ὅμως κριτήριον τοῦ κατ' αἰσθησιν ἀρέσκοντος δὲν ὑπάρχει ἄλλο (ΡΙΘ'). Κρατοῦμεν λοιπὸν ὡς κανόνας, ὅσα ὄλων ἢ τῶν πλείστων, καὶ τούτων πολιτισμένων, ἡ κρίσις ἐτίμησε μὲ τὸ καλλιστεῖον ὑπὲρ τὰ ἄλλα. Ταῦτα θελοῦν θεωρεῖσθαι ὄχι μόνον ὡς μνημεῖα, ἀλλὰ καὶ ὡς παραδείγματα ὀρθῆς αἰσθηματικῆς κρίσεως εἰς τοὺς ἐπερχομένους χρόνους. Κατὰ ταύτην τὴν σημασίαν ἦσαν κανόνες τοῦ Πολυκλείτου καὶ Μύρωνος τὰ ἔργα· καὶ τῶρὰ θεωροῦνται τσιαῦτα ἢ Ἀφροδίτη τῶν Μεδίκων καὶ ὁ Βατικανὸς Ἀπόλλων. Καὶ ἐκ τῶν συγγραμμάτων δὲ ἀξιζουσι τὸνομα τοῦτο ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Αἰνείας, αἱ ᾠδαὶ τοῦ Πινδάρου καὶ αἱ τοῦ Ὠρατίου, τὰ ποιήματα τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Ἀριστοφάνους, οἱ λόγοι τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Κικέρωνος κτλ.

ΡΗΔ'. Ἐκ δὲ τούτων πορίζεται τελευταῖον καὶ ἡ ἰδέα τοῦ Κλασσικοῦ, καθὼς τὸ ὀνομάζουσι οἱ Εὐρωπαῖοι, ἢ τοῦ ἐξόχου, καθὼς ἴσως πρέπει νὰ τὸ ὀνομάσωμεν ἡμεῖς. Κλασσικὸν λέγουσιν οὔτοι πᾶν ὅ,τι ἐπέχει τὸν πρῶτον βαθμὸν εἰς τὸ εἶδος του, καὶ ἐπομένως κατ' αἰσθηματικὴν ἔννοιαν πᾶν ὅ,τι ὑπερβαίνει τὰ ἄλλα, καὶ δύναται νὰ παραληφθῇ τύπος καὶ παράδειγμα τελειότητος. Κλασσικὸς ἔμπορεῖ νὰ ὀνο-

μασθῆ καὶ ὁ τεχνίτης αὐτὸς, καὶ τὰ ἔργα του, εἴν κ' ἐκεῖνος καὶ ταῦτα συμφωνῶσι μὲ τοῦ κλασσικοῦ τὴν ἰδέαν.

Σημείωνεις. Κατ' ἀρχαῖς τὸνομα τοῦτο ἀπεδέθη ὑπὸ Σερουτίου Τυλλίου εἰς τὰς μείρας, εἰς τὰς ἐποίας ἐδιαίρετον οὗτος τὸν λαὸν τῆς Ρώμης (Liv. 1, 42, 43)· οἱ ὑπὲρ τοὺς ἄλλους πλοῦσιοι ἀνεμάσθησαν τότε κλασσικοὶ (Λατινιστὲ Classici). Ἡ λέξις φαίνεται ὅτι εἶναι ἑλληνικὴ ἀπὸ τὸ κλῆσις (βλέπε Λεξικὸν Λατινογερμανικὸν τοῦ Schellerbach, εἰς λέξιν Classici)· διότι ἐκαλοῦντο οἱ μᾶς τινος κλάσεως εἰς πληρωμὴν τῶν φορῶν, ἢ εἰς ἄλλην πολιτικὴν ὑπουργίαν. Δὲν τὴν ἐφύλαξαν οὖτως οἱ τὰ ρωμαϊκὰ ἑλληνίσοντες, ἀλλ' ἀντ' αὐτῆς ἐμεταχειρίσθησαν διαφόρους ἄλλας, ἤγεον μείρας, συντάξεις, τιμῆσεις κτλ. Ἐκ δὲ τῶν Κλασσικῶν τούτων πολιτῶν μετέφεραν τὴν λέξιν πάλω οἱ Ῥωμαῖοι εἰς τὰ νὰ σημαίνεν τοὺς ἀρχαιοτέρους ἐνδοξοὺς συγγραφεῖς ποιητὰς καὶ ῥήτορας, ὡς τὸ μαρτυρεῖ ὁ Γέλλιος (Noct. att. 1918). Οἱ δὲ Νεώτεροι Εὐρωπαῖοι ὀνομάζουσι ὄχι μόνον τοὺς ἀρίστους τεχνίτας Κλασσικοὺς, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τὰ ἔργα Κλασσικά· ἐκ δὲ τούτων γίνεται φανερόν, ὅτι ἡ λέξις δὲν σημαίνει ἄλλο, εἰ μὴ ἕξοχόν τι εἰς τὸ εἶδος του. Ἐξόχους ἢ παραδειγματικοὺς εἶναι καλὸν ἴσως νὰ τοῖς ὀνομάζωμεν ἡμεῖς, εἴν τυχὸν δὲν εἶναι καλῶτερον νὰ φυλάξωμεν τὴν λέξιν Κλασσικός, ὡς συνήθη τὴν σήμερον καὶ υἱοῦσθημένην εἰς ὅλας τῶν σοφῶν τῆς Εὐρώπης τὰς γλώσσας· τὴν γραφὴν του τότε πρέπει νὰ κἀμνωμεν διὰ δύο σσ, καθὼς τὴν ἐπλάσαν ἐξ ἀρχῆς οἱ Ῥωμαῖοι.

ΡΚΕ'. Οὔτε ὅλοι οἱ παλαιοὶ Ἑλληνας καὶ Ῥωμαῖοι συγγραφεῖς πρέπει νὰ ὀνομάζωνται Κλασσικοὶ (διότι καὶ ἐξ αὐτῶν πολλοὶ δὲν εἶναι τοιοῦτοι), οὔτε μόνον οὗτοι ἔχουσι τὸ ἐνδοξόν τοῦτο δικαίωμα· διότι εἶναι πολλοὶ καὶ Ἀσιανοὶ καὶ ἐκ τῶν νεωτέρων Δυτικοὶ συγγραφεῖς Κλασσικοὶ ἐπίσης· καὶ οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ τεχνίται. Ἐχουσι δὲ οἱ παλαιοὶ Κλασσικοὶ τὸ μέγα προτέρημα, ὅτι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπῆρξαν παράδειγμα εἰς τοὺς νεωτέρους· καὶ ἡ ἀρχαιότης περιέθηκεν εἰς τὰς κεφαλὰς των ἀγιασμοῦ τινος κάλυμμα, τὸ ὅποιον κἀνεῖς δὲν ἀποτολμᾷ νὰ βεβηλώσῃ. Ἀπέκτησαν δὲ, μάλιστα οἱ συγγραφεῖς, καὶ προτέρημα ἄλλο ἀπὸ τῆς ἐκλιπούσης, καὶ, νὰ εἶπω οὕτως, ἀποθανούσης γλώσσης των· διότι, ἐπειδὴ οἱ

γλώσσαι των ἔγειναν τρόπον τινα στερεότυποι καὶ ἀκίνητοι, καὶ τὰ δὲ αὐτῶν γραμμένα πονήματα τῶν μένουσιν αἰωνίως νέα, ἐνῶ τὰ εἰς τὰς νεωτέρας καὶ ζώσας γλώσσας γραφόμενα ἀπαρχαίονονται κατ' ὀλίγον διὰ τῆς προαγομένης τῶν γλωσσῶν ἀλλοιώσεως, καὶ παραχωροῦσι τὴν τιμὴν εἰς τὰ νεώτερα. Διὰ τοῦτο τὰ παλαιὰ εἶναι ἐπιτηδειότερα παρὰ τὰ νεώτερα νὰ γίνωνται γενικὰ αἰσθηματικῆς κρίσεως παραδείγματα.

PKZ. Κλασσικὸν λοιπὸν εἰς τὴν τέχνην δὲν εἶναι ἄλλο εἰ μὴ τὸ χρησιμεῦον ὡς παράδειγμα καὶ κανὼν· εἰς τὴν φύσιν τὸ τοιοῦτο δὲν συναντᾶται, ἐπειδὴ ἡ τέχνη ἀμιλλᾶται νὰ γνήσῃ τὴν ἰδανικὴν καὶ ἔξοχον τελειότητα εἰς παράστασιν τοῦ κατ' αἴσθησιν εὐαρεστοῦντος· καὶ ἐπομένως τὸ τεχνικὸν πρέπει νὰ εἶναι καὶ κλασσικὸν, ἐὰν μέλλῃ νὰ σεμνύεται εἰς τοῦ τεχνικοῦ τὸνομα. Τὸ δὲ φυσικὸν ἐξ ἐναντίας δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξυψόνηται εἰς τὸ ἰδανικὸν διὰ νὰ εἶναι τέλειον εἰς τὸ εἶδος του· καὶ ἐὰν ποτὲ ὑψωθῇ ὅπως οἶον κάλλιστός τις ἀνὴρ, ἢ εὐειδεστάτη γυνή, γίνεται κατὰ συμβεβηκός. Τῆς φύσεως λοιπὸν ἔργον ἀναλογικῶς μόνον ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ κλασσικὸν, ἢ γουν ἐὰν ἔχη ὁμοιότητα μὲ τὰ κλασσικὰ τῆς τέχνης ἔργα, τὰ ὅποια τεχνουργοῦνται ὡς ἔγγιστα τῆς ἰδανικῆς τελειότητος.

PKZ. Ἐδῶ παύει ἡ καθαρὰ Αἰσθηματικὴ, τῆς ὁποίας περίληψις εἶναι τρόπον τινα ἡ ἐφεξῆς. Σκοπιμότης τις μᾶς δίδεται νὰ γνωρίσωμεν εἰς πᾶν κατ' αἴσθησιν εὐαρεστοῦν ἀντικείμενον (ΚΕ', ΝΘ'). Λύτη δὲ ἡ σκοπιμότης δὲν εἶναι ἐκ τοῦ ἀντικειμένου, ἀλλὰ μόνον ἐκ τοῦ ὑποκειμένου, καὶ κρίνεται ὄχι κατ' ἰδέας, ἀλλὰ μόνον κατ' αἰσθήματα (Λύτ. καὶ Μεταφυσ. ΠΑ', Σημ.). Ἡ δὲ κρίσις αὕτη ὀνομάζεται αἰσθηματικὴ (ΡΙΓ') πρὸς διαφορὰν τῆς τελολογικῆς κρίσεως,

τῆς ὁποίας αἱ ἐνέργειαι ἐξητάσθησαν εἰς τὴν Μεταφυσικὴν (Μεταφυσ. ΡΨΒ'). Τῆς σκοπιμότητος ἡ ἀρχὴ, κατὰ τὴν ὁποίαν κρίνομεν γνώσεως ἀντικείμενα, εἶναι μὲν ἐκ τῶν προτέρων, ἤγουν δεδομένη ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ προσδιορισμοῦ, καὶ τῆς ἐκ τούτου κρεμασμένης σχέσεως τῶν ψυχικῶν δυνάμεων· ἐπειδὴ ὅμως, ὅταν δι' αὐτῆς κρίνωμεν τὸ καλὸν καὶ ὑψηλόν, δὲν κρίνομεν τὴν κατάστασιν τοῦ ἀντικειμένου, ἀλλὰ τὸν τύπον, τὸν ὅπου καμνεῖ εἰς τὴν ψυχὴν, καὶ ἐπομένως τὴν κατάστασιν τῆς ψυχῆς ἀντιλαμβανομένης τὸ ἀντικείμενον· διὰ τοῦτο ἡ κριτικὴ μας δύναμις φαίνεται ὅτι εἰς ταύτην τὴν πρᾶξιν ἐνεργεῖ θεωρητικῶς μεταχειριζομένη εἰς τὰς σκέψεις τῆς τῆς ἀρχῆς τῆς σκοπιμότητος.

ΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ Σ.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

Ἐφηρμοσμένη Αἰσθηματική.

ἢ

Καλλιτεχνία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Τί ἐστὶ Τέχνη, καὶ Διαίρεσις τῶν τεχνῶν
εἰς καλὰς καὶ βαναύσους.

ΡΚΗ΄.

Ο ἀνθρώπινος νοῦς ἔχει δύναμιν ὄχι μόνον νὰ γεννᾷ αἰσθηματικὰς ιδέας, καὶ κατ' αὐτὰς νὰ κρίνῃ δεδομένα ἀντικείμενα, ἀλλὰ καὶ νὰ κάμνῃ πράγματα τὰς ιδέας ταύτας, ἢ γουὺν νὰ ἐργάζεται κατ' αὐτὰς ὕλην τινὰ, καὶ οὕτω διὰ πράξεων τινῶν νὰ παριστᾷ τὸ κατ' αἴσθησιν ἀρέσκον. Τοῦτο δὲ γίνεται διὰ τῆς Τέχνης, ἥτις, ἐὰν ὁδηγῆται ὑπὸ τῆς αἰσθηματικῆς κρίσεως, ὀνομάζεται καλή.

Σημείωσις. Ἡ τέχνη αὕτη κυρίως δὲν εἶναι καλή, ἀλλὰ μόνον τὰ γεννηματά της· τὸ ἐπίθετον ὅμως τοῦ καλοῦ μεταφέρεται καὶ εἰς τὴν τέχνην αὕτην, ἐὰν εἶναι τοῦ καλοῦ τέχνη. ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὸν τόν

τεχνίτην· διὰ τοῦτο καὶ δυσειδέστατος ἄνθρωπος ἔμπορεῖ κατὰ τοῦτο νὰ ὀνομάζεται καλὸς τεχνίτης· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ καλὴ τέχνη δὲν γεννᾷ μόνον τὸ καλόν, ἀλλὰ καθόλου τὸ κατ' αἴσθησιν ἀρίστον, εἴτε καλὸν εἶναι εἴτε ὑψηλόν, εἴτε καὶ ἀνάμικτον ἐκ τῶν δύο· διὰ τοῦτο ὁ ἔρος καλῆ τέχνης εἶναι ἀνάρμοστος, καὶ πρέπει ἐνταῦθα νὰ πλατυνθῇ τὸ καλόν εἰς τὸ νὰ σημαίῃ πᾶν τὸ κατ' αἴσθησιν εὐαρεστοῦν.

ΡΚΘ'. Ἐπειδὴ δὲ ἡ καλὴ τέχνη ἀναφαίνεται, ὅταν εἰς ἐμπειρικῶς θεθεμενῆν ὕλην ἐφαρμόξῃ τὰς ἐκ τῆς ἀρχικῆς διαθέσεως τῶν ψυχικῶν δυνάμεων προσδιοριζομένας αἰσθηματικὰς ἰδέας, διὰ νὰ τὰς ἀναδείξῃ πράγματα (**ΡΚΗ'.**). Διὰ τοῦτο ἀνήκει εἰς τὴν ἐφαρμοσμένην αἰσθηματικὴν ἢ φιλοσοφικὴν τῶν καλῶν τεχνῶν ἔρευνα. Ἐμπορεῖ δὲ νὰ ὀνομασθῇ αὕτη καὶ **Καλλιτεχνία.** Περὶ ταύτης θέλομεν ὁμιλήσειν πρῶτον γενικῶς· ἔπειτα εἰδικιώτερον κατὰ τοὺς διαφόρους αὐτῆς κλάνας, ἧγουν περὶ τῶν καλῶν τεχνῶν, ἀποδίδοντες ἐκάστης τὸν γενικὸν χαρακτήρα, καὶ ἀφίνοντες τὴν λεπτομερῆ αὐτῆς ἔρευναν εἰς τὰς μερικωτέρας τεχνολογικὰς πραγματείας.

ΡΛ'. Τέχνη εἶναι ἕξις λογικοῦ ὄντος νὰ ποιῇ τι σκοπίμως μὲ ἐλευθέρους κανόνας, καὶ διαφέρει ἀπὸ τὴν ἐπιστήμην, κατὰ τὴν ὁποίαν γνωστικὸν μόνον ὁ ἄνθρωπος· καὶ ἀπὸ τὴν φύσιν, ἧτις ποιεῖ σκοπίμως μὲ ἀναγκαίους κανόνας. Κρέμαται δὲ ἡ τέχνη καὶ ἀπὸ τὰς δύο, καὶ τὰς προαπαιτεῖ ἀναγκαιῶς διὰ τὴν ὑπαρξίν της.

ΡΛΑ'. Διότι τέχνη καὶ ἐπιστήμη στρέφονται καὶ αἱ δύο εἰς πᾶν ὅ,τι δύναται ὁ ἄνθρωπος ὡς λογικὸν ὄν· ἀλλ' ἡ μὲν εἰς ὅ,τι δύναται νὰ πράξῃ, καθὸ πρακτικῶς λογικὸν ὄν· ἡ δὲ, εἰς ὅ,τι γνωστικὸν διὰ τῆς θεωρητικῆς του δυνάμεως ὡς θεωρητικῶς λογικὸν ὄν· ἡ τέχνη παράγεται ἀπὸ τὸ τέκτειν, διότι ὁ τεχνίτης γεννᾷ τρόπον τινὰ τὰ τεχνήματά του· ἡ ἐπιστήμη ἀπὸ τοῦ ἐπίστασθαι, ἧγουν ἀσφαλῶς καὶ βεβαίως γνωστικὸν. Εἶναι δὲ πράγματα, τὰ ὁποῖα ἐργάζεται ὁ

ἄνθρωπος εὐθὺς ἀποῦ τὰ ἐξεύρει· ὅς τις, φέρ' εἰπεῖν, ἐξεύρει
 Πῶς ἐπὶ γραμμῆς εὐθείας ἵσταται κάθετος, ἢ κατασκευάζεται
 τρίγωνον ἰσόπλευρον, ἐμπορεῖ καὶ νὰ τὸ κάμη. Ὑπάρχουσι
 δὲ καὶ πράγματα, τὰ ὅποια ἐμπορεῖ τις νὰ κάμη χωρὶς νὰ τὰ
 ἐξεύρη· οὕτω βλέπομεν, ἀκούομεν, περιπατοῦμεν χωρὶς νὰ
 ἐξεύρωμεν ἀσφαλῶς Πῶς γίνονται ταῦτα· εἰς ὅλα ταῦτα δὲν
 ἀπαιτεῖται καμμία ἕξις ἢ ἐπιτηδεύτης· καὶ ἐπομένως οὐδὲ
 εἰς τὴν ἰδέαν τῆς τέχνης καθυπάγονται· διὰ τοῦτο λέγομεν
 περὶ πραγμάτων, τὰ ὅποια δύναται καθεῖς. Τοῦτο δὲν εἶ-
 ναι τέχνη· ἀλλ' εἶναι τελευταῖον πράγματα, τὰ ὅποια
 δὲν δύναται τις νὰ κάμη, εἴαν καὶ τὰ ἐξεύρη, καὶ πολὺ ὀλι-
 γώτερον, εἴαν τὰ ἀγνοῇ· οὕτως ἐξεύρουσι τινες Πῶς κατα-
 σκευάζεται ὀρολόγιον ἢ μύλος, χωρὶς νὰ δύνανται νὰ τὰ κα-
 τασκευάσωσιν αὐτοί. Πρὸς ταῦτα ἀπαιτεῖται ἰδιαιτέρα τις ἕξις
 προσγινομένη δι' ἀσχίσεως· καὶ εἰς αὐτὰ ἐφαρμόζεται τῆς
 τέχνης ἡ ἰδέα.

ΡΑΒ'. Προαπαιτεῖται λοιπὸν εἰς τὴν τέχνην γνῶσις τις
 ἢ ἐπιστήμη τοῦ πράγματος, εἰς τὸ ὅποιον ἀσχολεῖται, καὶ
 διὰ τοῦ ὁποίου ἀναφαίνεται· εἰς τὴν ποιητικὴν, φέρ' εἰπεῖν,
 ἢ γνῶσις τῆς γλώσσης, εἰς τὴν ζωγραφικὴν ἢ τῶν χρωμάτων,
 εἰς τὴν τεκτονικὴν ἢ τῆς εἰς οἰκοδομὴν ἀρμοδίας ὕλης· καὶ
 ἐπειδὴ προσέτι πάσης τέχνης οἱ κανόνες γίνονται ἐπιστήμης
 ὑπόθεσις· καταφαίνεται ἐκ τούτων λαμπρότατα, ὅτι τέχνη
 καὶ ἐπιστήμη εἶναι ἀναποστάστως συνδεδεμένα. Διὰ τοῦτο
 οἱ παλαιοὶ Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι ἐλάμβαναν ἀδιαφόρως τὰ
 ὀνόματα (Ἀριστοτ. Κατηγ. ζ'. 26, ἐκδ. δὺω Γεφ. καὶ Κιν-
 τιλ. Inst. Orat. 2, 18)· ἀλλ' ὁμως δὲν πρέπει ἡμεῖς
 νὰ τὰ συγχέωμεν, ἐπειδὴ, ὡς ἐκ τοῦ ὀρισμοῦτων (ΡΑ.),
 ὅς τις στηρίζεται εἰς τὴν φύσιν τοῦ τεχνίτου καὶ ἐπιστήμονος,
 διακρίνονται προφανέστατα.

ΡΛΓ'. Ἄς ἐξετάσωμεν τώρα καὶ τὴν διαφορὰν τῶν ἔργων τῆς φύσεως ἀπὸ τῶν τῆς τέχνης· ἡ φύσις ἐνεργεῖ κατ' ἀναγκάσιους κανόνας· ἡ δὲ τέχνη, κατ' ἐλευθέρους (ΡΛ'). καὶ ἡ μὲν ἐνέργεια ἐκείνης, μ' ὅλην τὴν σκοπιμότητά της, μᾶς φαίνεται ὡς ἀνάγκης ἔργον, ἀπὸ τυφλὴν ὀρμὴν προερχόμενον· ταύτης δὲ, ὡς πράξις ἐλευθέρη, καὶ ἀπὸ τὸν ὄρθον αὐτὸν λόγον ρυθμιζομένη· ὅταν λοιπὸν ὀνομάζωμεν τὴν φύσιν τεχνίτριαν, καὶ παντεχνήμονα, τότε τὴν ἐξομοιάζωμεν μὲ τὴν τέχνην, ἐυθυμούμενοι μόνον τὴν σκοπιμότητα τῆς ἐνεργείας της, οὐχὶ δὲ καὶ τὸν τρόπον. Διὰ τοῦτο μάλιστα εἰς ζῶα, τὰ ὁποῖα μᾶς δείχνουν σημεῖα ὑψηλοτέρου βαθμοῦ σκοπιμότητος εἰς τὰς ἐνεργείας των, ἀποδίδομεν τεχνικὴν ὀρμὴν ἔμφυτον· καὶ ὅταν τὰ ζῶα ταῦτα, δυνάμεθα νὰ στρέψωμεν καὶ νὰ κινῶμεν, ὡς θέλομεν, ὥστε νὰ μεταδίδωμεν εἰς αὐτὰ διὰ τῆς ἡμετέρας τέχνης (ἐνῶ τὰ ἐξασκοῦμεν διὰ καταναγκαστικῆς τινος ἐπαναλήψεως, καὶ τὰ συνειθίζομεν εἰς ἐνεργείας τινὰς) ἀκόμη ὑψηλότερον σκοπὸν τῶν ἐνεργειῶν των· τότε λέγομεν περὶ αὐτῶν, ὅτι μαυθάνουσι τέχνας· Πίθηκοι, σκύλακες, ἵπποι, κάτοι κτλ. ἐπιβεβαιουῦσι τὰ λεγόμενα· ἀλλ' ἡ κτηνώδης αὕτη τέχνη εἶναι οὐσιωδῶς διάφορος ἀπὸ τὴν τῶν ἀνθρώπων, ἐπειδὴ ἐκείνη τίποτ' ἄλλο δὲν εἶναι εἰ μὴ ἐνέργεια κρεμαμένη ἢ ἀπὸ μόνην τὴν φύσιν, ἢ βοηθουμένη ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην τέχνην διὰ τῆς συνηθείας· σπουδὴ δὲ ἰδίᾳ τοῦ ζώου πρὸς τὸ καλῆτερον, ἢ τελειωτικὴ κλίσις δὲν φαίνεται εἰς αὐτὰ καμμίᾳ.

ΡΛΔ'. Σκοπίμη λοιπὸν πράξις μὲ ἐλευθέρους νόμους καὶ κανόνας εἰς μόνον προσιδιάζει τὸν ἄνθρωπον, ὡς λογικὸν ζῶον, καὶ τοῦτο μόνον ἀναδεικνύει ἀληθινὸν τεχνίτην. Καὶ οὐκ ἀνύονται μὲν οἱ κανόνες οὗτοι νὰ ἐπιστηρίζωνται εἰς τοὺς αὐ-

ναγκάσιν νόμους τῆς αὐτοῦ καὶ ὑλικῆς φύσεως· οἱ κόνοντες, φέρ' εἰπεῖν, τῆς ῥητορικῆς εἰς τοὺς νόμους τοῦ συλλογίζεσθαι· οἱ τῆς τεκτονικῆς εἰς τοὺς τῆς βαρύτητος· οἱ τῆς λατρικῆς, εἰς τοὺς τοῦ ὀργάνισμῦ καὶ τῶν φυσιολογικῶν δυνάμεων ἕκλ. ὀνομάζονται δὲ πάλιν ἐλεύθεροι, ἐπειδὴ ὁ ἀνθρώπινος Λόγος προβάλλει εἰς ἑαυτὸν σκοπούς τινάς, ὅταν ἐργάζεται τεχνικῶς, καὶ ἐκ τῶν σκοπῶν τούτων γεννᾷ τοὺς κανόνας μὲ σαφεστέραν ἢ ἀσχεπέστεραν συνειδήσιν. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τοὺς σκοπούς τούτους μεταβαλλόμενα τὰ φυσικὰ πράγματα ὑπὸ τῆς τέχνης λαμβάνουσι συχνάκις παντάπασιν ἄλλοῖον εἶδος· διὰ τοῦτο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ μόνου τοῦ εἶδους διακρίνομεν τὰ φυσικὰ ἀπὸ τὰ τεχνικὰ πράγματα, ἐάν καὶ δὲν ἐξεύρωμεν τοὺς σκοπούς, διὰ τοὺς ὁποίους ἐμορφώθησαν οὕτως· εὐρίσκονται, φέρ' εἰπεῖν, συχνάκις ὑπὸ τὴν γῆν μεταξὺ ἐρειπίων παλαιᾶ σκεύη, τῶν ὁποίων ἀγνοεῖται ἡ χρῆσις, ἀλλ' ἡ μόνη πρόσοψις μαρτυρεῖ, ὅτι δὲν ἐκβῆκαν ἀπὸ τὰς χεῖρας τῆς φύσεως· φέρουσι τρόπον τινα τὸ ἐπίσημον τῆς ἀνθρωπίνης τέχνης εἰς τὸ μέτωπον, ἕως οὗ νὰ διαλυθῇ παντάπασιν τὸ εἶδος τῶν ὑπὸ τῆς φύσεως, καὶ νὰ κατεργασθῇ ὑπ' αὐτῆς ἡ ὕλη διὰ παραγωγὴν νέων τῆς γεννημάτων.

ΡΛΕ'. Ἐάν εἰς τὴν τέχνην παρατηρήσωμεν τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον ἀπασχολεῖ τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, καὶ τὴν βάλλει εἰς ἐργασίαν· θέλει φανῆν ἐκτελούμενη ἢ ὡς παιδιὰ (ΛΔ') ἢ ὡς κόπος· εἰς τὸ πρῶτον ὀνομάζεται ἡ τέχνη ἐλευθέριος· εἰς τὸ δεύτερον, βάναυσος. Ἐλευθέριος δὲ τέχνη, ἥτις σκοπὸν ἔχει τὴν παράστασιν τοῦ κατ' αἴσθησιν ἀρεστοῦ, ὀνομάζεται αἰσθηματικὴ ἢ καλὴ τέχνη (ΡΚΗ').

Ἡ μεῖωσις. Ἐλευθέριοι τέχναι (Λατινιστὶ Artes liberae ἢ liberales) ἀριθμοῦντο ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ Ῥωμαίου ἑπτά. Γράμματικὴ

Ἀριθμητικὴ, Γεωμετρία, Μουσικὴ, Ἀστρονομία, Διαλεκτικὴ, Ῥητορικὴ, ἐκ τῶν ὁποίων συνεπληροῦτο ἡ ἐγκύκλιος αὐτῶν παιδείας (Κενταί. [111], Oral. 1, 10). Ἐκ δὲ τούτων αἱ μὲν τρεῖς πρῶται ἰδιόσθεντος εἰς τοὺς ἀρχαίους, καὶ ὠνομάζοντο Τρισόδιον (Λατ. trivium)· αἱ δὲ λοιπαὶ, εἰς τοὺς προβεβηκότας, ὠνομαζόμεναι τετραόδιον (Λατ. quadrivium). Φανερόν δὲ εἶναι, ὅτι ἐδῶ συγχέονται τέχναι καὶ ἐπιστῆμαι, καθὼς τὸ προείπαμεν (ΡΑΒ'). ὠνομάσθησαν δὲ οὕτως, ἐπειδὴ τέχναι μίντνες καὶ ἐπιστῆμαι ἐκρίνοντο ὅτι ἀνδρὸς ἐλευθέρως γεννημένου καὶ καλῶς ἀναθρεμμένου· ἀλλὰ ἡ, τῶν δοῦλων, ἢ ἀνθρώπων ἐκ τοῦ πολλοῦ καὶ συρρωτόθεν ἔχλου. Ὑστερον δὲ, ὅφ' οὐ κατεστάθησαν τὰ τεχνικὰ συστήματα, ἢ συνάρηται, τέχναι ἐλευθέρως ὠνομάσθησαν, ἔσαι δὲν ἐπεριείχοντο εἰς καρμίαν συνάρηται, ἀλλ' ἐλευθέρως τὰς εἰργαζέτο πᾶς ὅς τις ἤθελε· ἀλλὰ μὲν τοιοῦτους προαιρετικούς καὶ τυχαίους χαρακτήρας δὲν ἐρμηνεύεται ἡ ἔννοια ἐλευθερίου τέχνης. Πρέπει λοιπὸν εἰς τοὺς ἐφεξῆς παραγράφους νὰ ἐκμεταλλεύσωμεν βαρύτερα τὸ πρᾶγμα.

ΡΑΣ'. Ἐλευθέρως λοιπὸν τέχναι ὠνομάζονται οὔτε διὰ τὰ ἐπιτηδεύοντα ταύτας πρόσωπα· διότι καὶ ἀνδράποδα δύναται νὰ τὰς ἐργάζονται· οὔτε διὰ τοὺς νόμους, οἵτινες περιορίζουν τὴν ἐκτέλεσίν των εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν· διότι καὶ αἱ ἐλευθέρως τέχναι ἐμποροῦν νὰ καθυποβαλθῶσιν εἰς περιορισμοῦ νόμους· οὔτε διὰ τοὺς κανόνες, τοὺς ὁποίους ἀκολουθεῖ ὁ τεχνίτης· διότι εἰς ὅλας τὰς τέχνας εἶναι ἐλεύθεροι οἱ κανόνες (ΡΑ, ΡΑΓ')· ἀλλὰ μόνον διὰ τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον ἀπασχολοῦσι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα· ὅταν ἡ ἀσχολία εἶναι τερπνὴ, καὶ ἡ χρῆσις τῆς τέχνης γινόμενη ἐλευθέρως ὑποχρεοῦσι τὸν τεχνίτην καὶ νὰ τὴν ἀρχίσῃ καὶ νὰ τὴν συνεχίσῃ, ἢ τέχνη τότε εἶναι ἐλευθέρως· τοιαύτη ἐνεργεια δὲν γίνεται μὲ ἀκουσιότητα, οὐδ' ἐνοχλεῖται ὁ ἐνεργῶν. Τοιαῦται τέχναι εἶναι Μουσικὴ, Παιδικὴ, Ζωγραφικὴ, Ὀρχηστικὴ, Ὑποκριτικὴ, καὶ τὰ κατ' ἐξοχὴν ὠνομαζόμενα παιγνίδια, τὰ ὅποια ἀποτελοῦν εἶδος τέχνης εἰς τὰς ἐλευθερίως τέχνας ὑποτασσόμενον.

ΡΑΣ'. Ὑπάρχουσι δηλονότι δύο γένη καλῶν τεχνῶν·

τὸ μὲν περιέχει τὰς τέχνας, ὅσαι σκοποῦσι τὴν τοῦ κατ' αἰσθησιν εὐαρεστοῦντος παράστασιν, καὶ τὴν δὲ αὐτῆς γέννησιν τῆς αἰσθηματικῆς εὐθυμίας· καὶ διὰ τοῦτο ὀνομάζονται καὶ αἰσθηματικαὶ τέχναι, καὶ ὑψηλότερα παιγνίδια· τὸ δεύτερον περιέχει τὰς κατ' ἐξοχὴν ὀνομαζομένας παιγνίδια, φέρ' εἰπεῖν, σφαῖραν, ἀμάδα, κυβείαν, χαρτίαν, κτλ. τῶν ὁποίων ὁ μόνος σκόπος εἶναι διὰ τῆς τοῦ παίξεν ἐνεργείας νὰ συντέμνωσι τὸν χρόνον, καὶ νὰ σηκόνωσιν ἀπὸ τοὺς συναναστρεφομένους τὸ βάρος τῆς ἀκηδεΐας· εἶναι λοιπὸν ἐξοδευτικά· τοῦ χρόνου, καὶ μὴ διὰ φθαρτικά· τοῦ πολυτίμου τούτου χρήματος· ἀλλ' ἐμποροῦν μ' ὅλον τοῦτο νὰ ὀνομασθῶσι τερπναὶ τέχναι.

Σημείωσις. Τερπνὴ δὲν ὀνομάζεται ἡ τέχνη, τῆς ἐποίας μόνον τὰ γεννήματα εἶναι τερπνά, οἷον ἡ μαγειρικὴ, ἡ ζακχαρευτικὴ (διότι εἰς τὴν πράξιν αὐταὶ εἶναι μᾶλλον ἀτερπεῖς παρά τερπναί), ἀλλ' ἡτῆς αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν εἶναι τερπνὴ· ἔτι δὲ εἰς ἀνθρώπους τινάς, οἵτινες ἐπιτηδεύουσι τὰς τερπνάς τέχνας πλεον διὰ τὸ μετ' αὐτῶν πολλάκις συνδεδεμένον κέρδος παρά διὰ διατριβὴν χρόνου καὶ διάχυσιν, ὅταν τὸ ἐλπισθὲν κέρδος μεταβληθῆ εἰς ζημίαν, αἱ τέχναι γίνονται ἀτερπεῖς καὶ βδελυκταὶ καὶ κατάρατοι· τοῦτο καμμίαν βλάβην δὲν ἐπιφέρει εἰς τὸ τερπνὸν τῆς τέχνης· διέτι πᾶν τερπνὸν ἀναδεικνύουσιν ἀτερπεῖς αἱ περιστάσεις. Ἐπίσης δὲ εἶναι ἰπουσιῶδες καὶ ἀδιάφορον διὰ ταύτας τὰς τέχνας, καὶ ἐάν τινες ἐξ αὐτῶν ὑπερτεροῦσι τὰς λοιπὰς κατὰ τὸ γυμναστικὸν τοῦ νοῦς, καθὼς ἡ κυβεία καὶ τὸ λεγόμενον Σάχ παιγνίδιον, ἢ τοῦ σώματος, καθὼς ἡ σφαῖρα, καὶ τὸ βιλλιάρδιον.

ΡΑΗ. Βάναυσοι τέχναι ὀνομάζονται, ὅσων ἡ πράξις φαίνεται κόπος, καὶ ἐκτελοῦνται μόνον διὰ τὸν δι' αὐτῶν παρατηρούμενον σκοπὸν, ὅς τις κινεῖ τὸν τεχνίτην καὶ νὰ ἀρχίσῃ καὶ νὰ συνεχίσῃ τὴν πράξιν των. Τοιαύτη ἐνέργεια εἶναι καθυποβαλμένη εἰς βίαν τινὰ προερχομένην εἴτε ἀπὸ τὸ πρᾶττον αὐτὸ πρόσωπον, εἴτε ἄλλοθεν· διότι βία ἐμφιλοχωρεῖ πανταχοῦ, ὅπου ἡ ἐνέργεια δὲν εἶναι καθ' ἑαυτὴν ἠδεΐα, ἀλλὰ προστάζεται ὡς ἀναγκασία διὰ τινὰ ἄλλον σκοπὸν· ἐπομένως βάναυσος ὀνομάζεται καὶ τέχνη,

ἧτις ἐκτελουμένη ἐνασχολεῖ τὸ πνεῦμα ὅχι ὡς παιδιὰ, ἀλλ' ὡς κόπος οἶον, Θεραπευτικὴ, Λογαριαστικὴ, Χωρομετρικὴ, Πολεμικὴ, Ἐμπορικὴ, καὶ ἄλλαι αἰ μηχανικῶς ἐκτελούμεναι, αἵτινες εἰς τὴν τεχνολογίαν ὀνομάζονται **Χειροτεχνίαι**. λέγονται δὲ οὕτως ὅχι, ὅσας ἐργάζεται μόνου ἢ χεῖρ, χωρὶς μετοχῶν τῆς ψυχῆς· διότι πᾶσα τέχνη ἀπαιτεῖ εἰς τὴν ἐκτέλεσίν τῆς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον κάποιαν ψυχικὴν ἐνέργειαν· συνήθως ὀνομάζονται χειροτεχνίαι, ὅσαι περιλαμβάνονται εἰς συναφείας.

ΡΛΘ'. Διαίρουνται λοιπὸν καὶ αἱ βάνουσαι εἰς δύο γένη τεχνῶν. Εἰς τὸ πρῶτον ἀνάγονται αἱ ὑψηλότεραι κοπιαστικαὶ τέχναι, αἵτινες καταγίνονται εἰς ὅσα προὔποθέτουν μεγαλήτερον μέτρον πνευματικῶν δυνάμεων, καὶ διὰ τὰ κατ' ὀρθοθῶσιν ἀπαιτοῦν ἐπιστημονικὴν μόρφωσιν. Εἰς ταύτας εἶναι ἀντίστιχοι, καὶ συνεργοὶ ἐπιστῆμαι τινες ἰδιαίτεραι· εἰς τὰς ἀνωτέρω (ΡΛΗ'), φέρ' εἰπεῖν, καταλεχθεῖσας κατὰ τάξιν τέχνης αἱ ἐφεξῆς ἐπιστῆμαι. Ἰατρικὴ, Ἀριθμητικὴ, Γεωμετρία, Πολιτικὴ, Ἐμπορικὴ· ὅλαι, καθὸ ἐπιστῆμαι, θεωρητικῶς μόνου ἐκλαμβάνόμεναι. Τὸ δεῦτερον γένος περιέχει τὰς κατωτέρας βαναύστους τέχνας, αἱ ὁποῖαι ὀνομάζονται κατ' ἐξοχὴν χειροτεχνίαι, καὶ τέχναι κοπιαστικαὶ, λεπτουργικὴν, φέρ' εἰπεῖν, μαγειρικὴν, ἀρτοποιικὴν, ῥαπτικὴν, ἐμβαδόποιικτικὴν κτλ. Τούτων ἢ μὲν πράξις γίνεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διὰ τῶν χειρῶν· ὁ δὲ κόπος εἶναι πλεον τοῦ σώματος παρά τῆς ψυχῆς.

Σημείωσις. Ἡ Λατινικὴ ἕκφρασις *Artes sellulariae ἢ Seden-
tariae*, μετὰ τὴν ὅποιαν ἐσημάνθησαν αἱ χειροτεχνίαι, προῆλθεν ἀπὸ τῆς κατὰ συμβεβηκὸς περιστάσι τοῦ ὅτι καθήκει ὁ τεχνίτης εἰς τὴν ἐργαστικὴν του καθέτραν ἐνῶ ἐργάζεται· ἀλλὰ τὸ ἐπίθετον τοῦτο ἀρμόζει εἰς ἕλκας σχεδὸν τὰς τέχνας· διότι καὶ ὁ γραμματισμένος αὐτὸς καθήμενος γυμναζεται τὴν τέχνην τοῦ γράφειν, τοῦ συλλογίζεσθαι, τοῦ ἀναγνώσκειν

τοῦ διδάσκειν. Αὐτὸ τοῦτο πρέπει νὰ εἰπώμεν καὶ περὶ Λατῶνικῃ ἄλλου ἐπιθέτου Artes mercenarie, ἧγουν τέχλαι ἔρμισθοι, τὸ ἐπαῖον ἀπέδωκαν καὶ αὐτὸ εἰς τὰς χειροτεχνίας, ἐπειδὴ τάχα ἄλλως ὁ τεχνίτης δὲν ἀναλαμβάνει τὴν ἐπίπονον πρᾶξιν τῶν, εἰμὴ ἀποβλέπων εἰς τὴν ὁποῖον μέλλει νὰ λάβῃ μισθόν. Ἀλλὰ τὸ ἐπίθετον τοῦτο ἀρμέζει ἔχει μόνον εἰς ἕλας τὰς βαναύσους τέχνας (φέρ' εἰπεῖν, Θεραπευτικὴν, Μηχανουργικὴν, Στρατιωτικὴν), ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἐλευθερίους, λέγως Ζωγραφικὴν, Ἑρμογλυφικὴν, ἐνῶ καὶ τῶν δύο εἰδῶν οἱ τεχνίται, εἴαν καὶ διὰ ἐνεργῶσι πάντοτε ἐπ' εἰσθίας διὰ τὴν μισθόν; ἀλλὰ συνήθως δέχονται ἀμοιβέστατα ἀμοιβᾶς διὰ τὰ ἔργα τῶν. ὅλαι λοιπὸν αἱ τέχλαι καὶ ἐλευθερίοι καὶ ἀνελεύθεροι εἶναι ἔρμισθοι. Καὶ οἱ γραμματισμένοι ἀποβλέποντες εἰς ἀμοιβᾶς διά τε τὰ συγγράμματά τῶν, καὶ διὰ τὰς ἐκ στόματός διδασκαλίας τῶν, ἐπειδὴ καὶ αὐτοὶ μὰ Δία μεταχειρίζονται τέχνην, τὴν συγγραφικὴν καὶ τὴν διδασκτικὴν, ἥτις εἶναι ἀνάμικτος ἐκ βαναύσου καὶ ἐλευθερίου, τὸ μὲν διὰ τὴν καθήμερον κόπον, τὸ δὲ διὰ τὸ λογικὴν καὶ αἰσθηματικὴν εἶδος τῆς. Τὸ δὲ μέγεθος τῆς ἀμοιβῆς κρέμαται ἀπὸ τὴν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποῖαν κάμνουν τὰ τεχνικὰ ἔργα εἰς τοὺς πλουσίους· διὰ τοῦτο πολλάκις ἀμειβονται πλέον ποιηταὶ καὶ ζωγράφοι καὶ τίκτορες, καὶ μὰ Δία ὄρχησται, παρά διδάσκαλοι καὶ στρατηγοὶ καὶ ἀστρόνιοι.

PM'. Δύναται δὲ καὶ ὁ ἐλευθέριος τεχνίτης νὰ κάμνῃ τὸ ἔργον τοῦ μὲ κόπον, καὶ νὰ κατασταθῇ βαναύσος καὶ χειρῶναξ· οὕτω γίνονται Μουσικοὶ ἀποβλέποντες μόνην τὴν ἀργυροληψίαν. Ποιηταὶ, οἵτινες κάμνουν πανηγυριστικούς καὶ ἐγκωμιαστικούς στίχους διὰ μόνον τὸ ἀργύριον. Ἰπὸκρίται, πανταχόσε περιπλανώμενοι διὰ τὸ κέρδος, καὶ ἄλλοι τοιοῦτοί, ὅσους ἀναγκάζει ἡ πείνα εἰς ἐργασίαν. Καὶ ὁ βαναύσος τεχνίτης ἐμπορεῖ νὰ κάμνῃ τὸ ἔργον τοῦ ὡς παιδίαν, καὶ οὕτω πλησιάζει ὅπως οὖν εἰς τὸν ἐλευθέριον τεχνίτην· συμβαίνει δὲ τοῦτο, ὅταν ἐργάζεται μὲ αἰσθηματικὴν κρίσιν, καὶ διευθύνει τὴν ἐνέργειάν του εἰς παράστασιν τοῦ κατ' αἰσθησιν ἀρέσκοντος. Ἐπειδὴ δὲ ὑπάρχουσι τέχλαι τινες, αἵτινες ἐπιδέχονται τὴν ἀνάμιξιν ταύτην, καὶ κινουῦσι πρὸς τοῦτο αὐτόμολογας· ποντῖνα τὸν τεχνίτην· διὰ τοῦτο ἐμποροῦμεν νὰ ἐκ' ἐπειδὴ

τάς τέχνας ταύτας ὡς μικτάς, ἤγουν μέρος μὲν ἐλευθερίου, μέρος δὲ, βαναύσους.

ΡΜΑ΄. Ἐπειδὴ δὲ ὁ καλὸς τεχνίτης πρέπει νὰ παραστήσῃ ὅ,τι αἰωρεῖται ἔμπροσθεν τῆς ψυχῆς του, εἴτε ἐξωτερικῶς ἀντιληπτὸν εἶναι, εἴτε μόνον ἐσωτερικῶς, δι' ὁποιοῦδήποτέ τινος ἐξωτερικοῦ (οἶον, φωνῶν, χρωμάτων, σχημάτων κτλ.) μὲ τρόπον, ὥστε ἡ παράστασις νὰ εἶναι αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἀρεστὴ εἰς τὸν θεωρὸν χωρὶς τινος ἑτεροειδοῦς διαφόρου καὶ κέρδους· ἐντεῦθεν ἐμποροῦμεν νὰ κάμωμεν οὕτω ἀκόμη ὁρίσμούς τῆς καλῆς τέχνης, τὸν μὲν ἐκ τοῦ ἀντικειμένου, τὸν δὲ ἐκ τοῦ ὑποκειμένου· καὶ κατὰ μὲν τὸν πρῶτον, ἡ καλὴ τέχνη εἶναι αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἀρέσκουσα παράστασις τοῦ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ τεχνίτου διὰ μέσων τινῶν ἐξωτερικῶν· κατὰ δὲ τὸν δεῦτερον, ἡ ἐξίς τῆς τοιαύτης παραστάσεως οὐκ ἀσκήσεως ἐγγινομένη. Τὸ ἔργον λοιπὸν τῆς καλῆς τέχνης πρέπει νὰ εἶναι κατ' αἴσθησιν ἀρεστὸν διὰ τῆς παραστάσεως.

Σημείωσις. Οἱ ἀνωτέρω ἐκτεθέντες ὁρίσμοι, οἵτινες ἔπονται ἀναγκαίως ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ῥηθέντων περὶ καλῆς τέχνης, εἶναι ἡ πρώτη ἀρχὴ καὶ στερεὰ βᾶσις τῆς Καλλιτεχνίας· ἐμποροῦμεν δὲ νὰ τοὺς εἰπώμεν καὶ κανόνας τοῦ τεχνικῶς παριστανομένου κάλλους, εἰάν ὡς καλὸν ἐχλάρωμεν καθολικώτερον πᾶν τὸ κατ' αἴσθησιν ἀρέσκον (ῤΚΗ΄. Σημ).

